

Obrazovanje kao prevencija nasilja na internetu

Anesa Agović, Almira Mušić

SAŽETAK: Razvoj Interneta i društvenih mreža, kao i neprekidna dostupnost, doveli su do nekontrolisanog korištenja Interneta među djecom i mladima. Zbog razvojne faze u kojoj se nalaze, maloljetnici su još podložniji utjecajima Interneta, te veći broj djece postaju žrtvom nasilja.

Svrha ovog rada jeste skretanje pažnje javnosti i odgovornih u obrazovnom sektoru na sve izraženiji problem nasilja na Internetu u našem društvu, s ciljem utjecaja na donošenje neophodnih politika i regulativa koje omogućavaju prevenciju i suprotstavljanje.

Problem zlostavljanja na internetu je sve izraženiji i njegove posljedice u ponašanju djece i mladih se manifestuju, nerijetko kroz agresivna ili depresivna ponašanja. Uloga škole i nastavnog osoblja i obrazovanja u prevenciji nasilja na Internetu se u velikoj mjeri zanemaruje, jer nasilje na Internetu u zajednicama nije prepoznato kao društveni problem. Kroz sistem obrazovanja, moguće je učenicima, nastavnom osoblju i roditeljima približiti pojam nasilja na Internetu, posljedica na mentalno zdravlje učenika, ali i načine zaštite od istoga.

Metode koje će biti korištene u izradi ovog rada su: metoda komparacije i analize, metoda analiza sadržaja, metode ispitivanja, odnosno ankete i statistička metoda.

Shodno rezultatima istraživanja koje je urađeno u sklopu rada, ova vrsta nasilja počinje putem Interneta i u školi, ali nerijetko se zlostavljanje nastavi i preraste u teže oblike zlostavljanja. Također, zlostavljanje djeteta na Internetu od strane vršnjaka ne prepoznaje se u dovoljnoj mjeri kao mogući rizik da počinitelj postane prijestupnik, ali i da kod žrtve nasilja ozbiljno naruši mentalno zdravlje.

Ključne riječi: *obrazovanje, prevencija, nasilje na Internetu*

Education as Prevention of Cyberbullying

ABSTRACT: Development of the Internet and social networks, as well as continuous availability, has led to uncontrolled use of the Internet among children and youth. Due to the development phase in which they are, juveniles are more susceptible to the influence of the Internet and there is increasing number of children that are becoming victims of violence.

The purpose of this paper is to draw public's attention and responsible authorities in education about growing problem of violence on the Internet in our society, in order to influence the adoption of the necessary policies and regulations that enable the prevention and countering.

The problem of abuse on the Internet is more pronounced and its consequences in the behavior of children and young people are manifested, often through aggressive or depressive behavior. The role of schools and teachers and education in the prevention of violence on the Internet is largely neglected, because violence on the Internet is not recognized by community as a social problem. Through the education system, it is possible to students, teaching staff and parents to approach the concept of violence on the Internet, consequences on the mental health of students, but also ways of protection of same.

The methods that are used in the preparation of this work are: method of comparison and analysis, method of content analysis, testing methods, i.e. surveys and statistical method.

According to the results of research that has been done as part of this paper, this kind of violence begins on the Internet and in the school, but often the abuse continues and develops into more severe forms of abuse. Also, child abuse on the Internet by peers is not recognized sufficiently as a possible risk that the offender might become a lawbreaker, but also that the mental health of victim of violence can be seriously impaired.

Keywords: *education, prevention, cyber bullying*

UVOD

Moderna tehnologija, dvosjekli mač post-modernog doba, svijet je prilika i opasnosti, a svoju negativnu

stranu manifestirala je pojavomduševne pošasti među omladinom zvane *cyberbullying*. Problem cyberbullyinga prije nešto više od jedne decenije bio je potpuno nepoznat, ali razvoj tehnologije i njena zloupotreba, dale su

povod njegovom definisanju, istraživanju, te pokušaju razvoja strategija kako mu se na adekvatan način suprotstaviti. Potrebno je napomenuti da je Internet izrodio i niz drugih socijalno nepoželjnih pojava kao što su cyberstalking (uhodjenje putem Interneta), ili seksualno predatorstvo čiji je nateži oblik seksualno predatorstvo djece kao oblik pedofilije.

Imajući to u vidu važnost ovog problema i nedovoljnu uključenost vlasti i javnosti, postavili smo nekoliko ciljeva našeg rada:

- Skretanje pažnje javnosti i odgovornih u obrazovnom sektoru na sve izraženiji problem nasilja na Internetu u našem društvu;
- Utjecanje na donošenje neophodnih politika i regulativa koje omogućavaju prevenciju i suprotstavljanje nasilju na Internetu, uzimajući u obzir i ulogu škole;
- Informisati najširu zajednicu o mogućim posljedicama zlostavljanja djece i mladih na Internetu;
- Doprinos akademskoj zajednici radi daljeg istraživanja po ovoj tematici;
- Izrada preporuka s ciljem efektivnijeg i sveobuhvatnijeg pristupa prevenciji nasilja na Internetu.

GLAVNI DIO

Odsustvo konceptualne jasnosti nije dozvolilo da se za problem cyberbullyinga formira jedinstvena, univerzalna definicija. Dodatan problem odsustva, u sažetoj formi objašnjene njegove suštine, leži u tome što veliki dio javnosti, koja nije direktno involvirana u njegovo istraživanje, ne posjeduje ni rudimentarna znanja koja bi pomogla njegovom suprotstavljanju. Možda najsvēobuhvatnija definicija cyberbullyinga jeste:

„Cyberbullying je zlostavljanje elektronskim tekstom, učinjeno u digitalnom prostoru/mediumu“ (Notar, Padgett i Roden, 2013, str. 3).

Šira definicija koja može da posluži kao najbolje objašnjenje suštine problema kojim se bavio, bila bi:

“Cyberbullying je svaki oblik uznemiravanja putem društvenih mreža (MySpace, Facebook itd.), e-maila, chat soba, mobilnih telefona (poruka ili kamere), slikovnih poruka (uključujući neželjeni sexting), instant messenger (kao što su danas Viber, WhatsApp i dr.) i blogova” (Notar et al., 2013, str. 3).

Ilustracije radi, to bi značilo da dvije mlade osobe vode razgovor razmjenom poruka putem mobilnih telefona, koji završi svađom, a neki dijelovi tog razgovora (posebno informacije intimne prirode) završe kao objava na privatnom Facebook profilu (Pachin i Hinduja, 2012, str. 15).

Mnogi ovdje ne vide elemente nasilja, zanemarujući činjenicu da se određene aktivnosti poduzimaju volje jednog od učesnika razgovora. Dakle, nasilje na Internetu (cyberbullying) se odnosi na bilo koju vrstu maltretiranja ili uznemiravanja koje se odvija putem interaktivne tehnologije, kao što je mobilni telefon ili pomoću Interneta. U literaturi se pojavljuju još i termini elektronsko zlostavljanje ili on-line zlostavljanje. Ovdje treba biti jako oprezan, jer među naučnicima ne postoji

jasan konsenzus o tome da li se radi o sinonimima ili terminima koji obuhvataju slične fenomene.

Razvoj Interneta i društvenih mreža, kao i neprekidna dostupnost, doveli su do nekontrolisanog korištenja Interneta među djecom i mladima. Napredne tehnologije omogućile su nasilju jedan potpuno novi prostor za razvoj. Virtualni svijet, roditeljima ne tako blizak, postao je mjesto pogodno za razvoj vršnjačkog nasilja. Još pojavom internet chat soba, kompanije AOL (1996.), namijenjenih za upoznavanje javlja se i njihova zloupotreba. Broj soba za razgovore neprestano je rastao, sa brojem pretplatnika od 17 miliona 1997. godine. Razlog popularnosti ove, tada nove tehnologije, bio je upravo u nedostatku nadzora.

Uporedo je tekao napredak mobilne tel broj korisnika ovih usluga u uzrasnoj grupi od 12 do 17 godina 2004. godine iznosio 45%, a do 2010. godine je nastavio rasti i dostigao procenat do 75% (Donegan, 2012, str. 34).

Pojavom društvenih mreža, prije svega MySpace kao pionirske stranice u ovoj oblasti, potom najznačajnijih, Facebooka i Twittera, te recentnih Instagrama, Snapchata i mnogih drugih, prostor za međusobnu interakciju djece i adolescenata je rastao, a sa njima i nasilje. Takve stranice omogućavaju kreiranje individualnih profila sa informacijama koje pojedinac najčešće ne dijeli u svakodnevnoj komunikaciji. Još veći problem predstavlja kreiranje i upotreba tzv. „lažnih profila“ za uznemiravanje drugih lica.

Tipologija nasilja na internet (cyberbullyinga)

Razvojem interesovanja za problem cyberbullyinga, a u cilju njegovog lakšeg istraživanja i razmatranja, razvila se tipološka podjela fenomena koji on obuhvata. Neki istraživači nastoje i dalje ovaj tip nasilja zadržati kao jedinstven pojam bez unutrašnjeg raščlanjivanja, što ima smisla u nekim fazama istraživanja, ali kada se razmatraju pitanja npr. spolne strukture onda taj pristup otvara brojne probleme. Najjednostavnija podjela bi bila ona prema mediju putem kojeg se nasilje vrši tj. nasilje putem Interneta, i nasilje upotrebom mobilnog telefona. Razvojem „smart telefona“ ova sistematizacija postaje problematična jer se skoro svi aspekti nasilja mogući putem interneta mogu vršiti i upotrebom telefona (Slonje, Smith i Frisen, 2012).

Kao odgovor na ovo javila se sedmodjelna podjela tipova nasilja također zasnovana na mediju koji se koristi pa tako imamo: zlostavljanje putem mobilnog telefona, tekstualnih poruka, slika ili video klipova, e-mail, chat sobe, instant poruke i Web stranice. Neke države u kojima je u velikoj mjeri zastupljeno on-line igranje igrice kao poseban element uključeno je zlostavljanje korištenjem chat opcije unutar igre.

Alternativa ovom konceptu jeste zasnivanje tipova nasilja, ne prema mediju koji se koristi, nego prema aktivnostima zlostavljača. I ovdje je osmišljena podjela na sedam najčešćih načina kojim se nastoji uznemiriti i zlostavljati žrtva, a oni su:

- *Flaming* (podrazmijeva prizivanje sjećanja) - osoba koja zlostavlja namjerno otvara teme koje će izazvati bijes, tugu, gubitak samopoštovanja kod žrtve. Najčešće žrtve ovog tipa zlostavljanja su one koje se sa entuzijazmom bave određenim aktivnostima. Zlostavljač namjerno vrijeđa i omalovažava te aktivnosti da bi izazvao reakciju.

- Kleveta,
- Uhođenje,
- Ismijavanje,
- Uznemiravanje,
- *Outing* (forma cyberbullyinga u kojoj zlostavljač javno putem Interneta objavljuje privatne informacije žrtve). Najčešće to znači da je žrtva podijelila neku od svojih privatnih informacija sa osobom koju je smatrala prijateljem, što je ovaj iskoristio i iznio te informacije u javnost.
- Isključivanje,
- te najčešća forma koja uključuje kombinaciju više navedenih oblika.

Ovdje je bitno spomenuti hakiranje, kako ličnih podataka, e-maila, profila na društvenim mrežama, ili prijetnja tim radnjama kao oblik cyberbullyinga. Ne treba zanemariti ni problem lažnog predstavljanja kojeg su društvene mreže omogućile kreiranjem lažnih profila, te njihovo svjesno korištenje da bi se srozao ugled osobe čiji se identitet koristi (Nilan, Burgess, Hobbs, Threadgold i Alexander, 2015).

Ako bi zlostavljanje dijelili prema sadržaju poruke onda bi kategorizacija bila sljedeća:

- prijetna nasiljem,
- uznemiravajuće poruke,
- pogrdna imena (često povezana sa homofobijom),
- prekid platonske veze,
- eksplicitne poruke seksualnog konteksta,
- zahtjevi sa instrukcijama,
- prijetnja ugrožavanja veze sa drugom osobom,
- prijetnja usmjerena prema porodici i domu žrtve i
- kreiranje lančanih poruka sa uznemirujućim sadržajem.

Termini koji mogu biti u direktnoj vezi sa cyberbullyingom, pa ih stoga treba spomenuti, jesu:

- sexting - ako je neželjen predstavlja širenje slika i poruka koju je osoba namijenila svome partneru.
- trolling - predstavlja svjesnu i kontinuiranu upotrebu istih ili sličnih komentara sa namjerom privlačenja pažnje. Ovakvi komentari često mogu biti bez zle namjere, ali su zasigurno nepoželjni.
- griefing - predstavlja vršenje bilo koje forme cyberbullyinga unutar neke on-line igrice.

Ne treba zanemariti ni kategorizaciju cyberbullyinga prema raspodjeli uloga u njegovom procesu:

- zlostavljač,
- žrtva i
- posmatrač.

Ova podjela bitna je posebno u smislu istraživanja psiholoških profila učesnika neadekvatne interakcije cyber prostoru, razloga nasilja, posljedica na žrtvu, te utvrđivanja zašto, a to je jako često slučaj, niko od posmatrača nije pokušao da zaštiti žrtvu uznemiravanja. Osim toga, značajna je i radi utvrđivanja spolne strukture nasilnika i žrtve, da li se radi o pripadnicima LGBT zajednice, manjinskim grupama, itd.

Psiho-sociološki elementi

U svijetu nisu provedene studije velikog obima i dužeg trajanja koje bi objasnile kako i kakve psihološke posljedice ostavlja cyber nasilje na žrtve. Vodeći se rezultatima kratkoročnih studija i već tvrdjenih posljedica klasičnog vršnjačkog nasilja, došlo se do zaključka da nasilje na Internetu (cyberbullying) može izazvati:

- suicidalnost,
- hospitalizaciju u psihijatrijskim ustanovama,
- psihofarmakološki tretman,
- različite psihičke poremećaje,
- te sklonost ka nasilju i vršenju krivičnim i prekršajnim zakonom nedozvoljenih radnji (Sourander et al., 2010).

Dakle, cyberviktimizacija uzrok je pojave brojnih faktora rizika kao predstadija razvoju psihičkih oboljenja. Istraživanja su pokazala da u rizične grupe spadaju djeca koja osim cyberbullyinga već imaju određene psiho-socijalne probleme. Tako je uočeno da djeca koja imaju problema u porodici, osjećaju nesigurnost u školi ili smatraju da su zanemareni od učitelja, češće budu žrtve cyber zlostavljanja. Istraživanje je pronašlo veze između nasilja i depresije, hiperaktivnosti ili sklonosti alkoholu kod adolescenata.

Problem provođenja anketa nad djecom i adolescentima koje bi pokazale vezu između nasilja i psiholoških problema imaju niz ograničenja, a najvažnija je ona, da posebno djeca ne mogu prepoznati kod sebe određene psihičke anomalije. Zbog toga se istraživači u anketama oslanjaju na određene fizičke simptome karakteristične za psihičke poremećaje kao što su mokrenje u krevetu, bolovi u glavi i abdomenu, nesanica i drugi.

Žrtve nasilja su često su:

- tiha, povučena, mirna, nesigurna i oprezna djeca koja imaju nisko samopouzdanje,
- imaju malo sklopljenih prijateljstava,
- obično su jako povezani s roditeljima koji se često (ne i uvijek) mogu opisati kao prezaštitnički,
- često imaju lošije društvene vještine,
- ne znaju se „zauzeti za sebe“,
- pokazuju manjak sigurnosti da potraže pomoć,
- imaju manje podrške od nastavnika i drugih učenika,
- osjećaju da su sami krivi za to što im se događa te se žele uklope u sredinu na bilo koji način.

Nasilnici biraju žrtve tako da je to novo dijete u razredu, nadareno, ljubazno, nižeg socio-ekonomskog statusa, iz druge etničke/nacionalne skupine, dijete koje ima neki hendikep, dijete koje ima razvedene roditelje ili ako je dijete već žrtva porodičnog nasilja. Ovakva djeca su i bez nasilja često sklona poremećajima kao što su anksioznosti i depresija. Iskazavši neku od „slabosti“ odmah postaju žrtve nasilja u školi koje se nastavlja u cyber okruženju.

Posebno su problematični iskazani simptomi sklonosti ka suicidu. Istraživanja, čiji je cilj bio da se uporedi razvoj suicidalnih misli kod žrtava klasičnog zlostavljanja u školama ili javnom prostoru i cyberbullyinga, pokazala su zabrinjavajuće rezultate. Ne samo da su žrtve cyber-

bullyinga sklonije suicidu, već je utvrđeno da su počinitelji ovih akata također potencijalni izvršioци suicida (Hinduja i Patchin, 2010).

Smatra se da su cyber nasilnici često bili žrtve klasičnog zlostavljanja u školama. Nemogućnost da se suprotstave nasilnicima navela ih je da borbu prenesu u virtualni svijet. Ovo nam indicira postojanje složene uzročno-posljedične veze između nasilja i cyberbullyinga i njihove stalne interakcije. Nasilnici u virtualnom prostoru nastoje pokazati svoju moć, dominaciju, snagu i sl. Neki od njih to pokušavaju isključivo u virtualnom svijetu, zbog odsustva smjelosti da budu takvi u školi. To uzrokuje da osjećaj moći proizvede neku vrstu ovisnosti za dominacijom, što opet inducira da i sam nasilnik može biti dijete ili adolescent isključen iz društva, zlostavljan i zanemaren (Neves i Pinheiro, 2010).

Ovi pokazatelji nam govore da u cilju razvoja adekvatnog sistema suprotstavljanja cyber nasilju nije dovoljno samo da se posveti pažnja njegovim žrtvama, nego se ni počinioci ne smiju zanemariti. Otklanjanje problema koje oni imaju i koje uzrokuje želju za nasiljem mogu uveliko pomoći rješavanju ovog dosta složenog društvenog problema.

Roditelji nisu u mogućnosti da adekvatno odgovore na ovaj problem, jer tokom svog djetinjstva i adolescencije nisu upoznali ovakav oblik nasilja. Nasilje na Internetu (cyberbullying) je trajna kategorija, jer sadržaje kojim je dijete uznemiravano nije lako potpuno ukloniti sa interneta. Klasično nasilje se dešava samo u školi dok je zlostavljanje na internetu sveprisutno i nije mu lako izmaći.

Zaštita djeteta i njegovog najboljeg interesa

Bosna i Hercegovina je članstvom u UN-u i prihvatanjem Konvencije o pravima djeteta, kao temeljnog načela zaštite djece, preuzela standard prepoznatljiv kao "najbolji interes djeteta", što općenito i jest ključno načelo zaštite djece u međunarodnim i regionalnim okvirima (Convention on the Rights of the Children, 1989).

Ovaj dokument u najkraćem podrazumijeva sve usluge, aktivnosti, kao i odluke od najboljeg interesa za dijete, a uz to i odabir osoba koje će vršioци tih aktivnosti. Princip se zasniva na kontinuiranoj težnji za stvaranje sigurnih uslova života za dijete i briga o njegovom blagostanju. U cilju provođenja ove konvencije Bosna i Hercegovina donijela je akcioni plan za djecu BiH 2015.-2018. (Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, 2015). Stav UNESCO-a je jasan – Internet i nove IKT (informacijsko – komunikacijske tehnologije) moraju biti platforme za uspostavljanje i širenje pozitivnog angažmana, mira, promovisanja poštivanja ljudskih prava i dostojanstva, omogućavanje dijaloga i međusobnog razumijevanja. Zaštita djetetovog najboljeg interesa ovisi od svih nas, uključujući institucionalni okvir i zaštitne mehanizme u saradnji sa nevladinim sektorom, kao i obrazovni sektor i roditeljsku brigu.

Zaštita djeteta na internetu traži sistemsku reakciju, ali i posjedovanje lične odgovornosti. Nijedan segment društva neće uspjeti adekvatno se uhvatiti u koštac sa problemom bilo koje vrste ako ne postoji interakcija sa širom zajednicom. Jedan usamljen dio opšte društvene slagalice neće uspjeti adekvatno da se uhvatiti u koštac sa problemom bilo koje vrste ako ne postoji interakcija

sa širom zajednicom. To znači da u cilju zaštite interesa djeteta, njegovih prava, ali i izvršavanja obaveza mora da se razvija na zdravoj osnovi zasnovana interakcija vladinog i nevladinog sektora, nastavnog osoblja i roditelja. Zaštita djece na internetu od sadržaja kojima mogu pristupiti, do sadržaja kojima ih neko nast ugroziti trebaju biti striktno implementirana. Veliki dio problema predstavlja nedostatak svijesti o masivnosti i važnosti problema, koje se u velikoj mjeri pristupa sa nedovoljno pažnje, čak sa podsmijehom.

Stanje u Bosni i Hercegovini

Bosanskohercegovačko društvo vodi tešku bitku s problemom vršnjačkog nasilja i nasilja na Internetu. Stručnjaci upozoravaju da se bosanskohercegovačko društvo nalazi u začaranom krugu nasilja, a sam problem, kada je riječ o vršnjačkom nasilju i nasilje na Internetu, mogu se posmatrati u više nivoa. U osnovnim srednjim školama, prosvjetni radnici i pedagozi se susreću sa rješavanjem problema nasilja na internetu među učenicima. Svjedočili smo kroz medije snimku premlaćivanja djevojke ispred srednje škole, kao i slučaju zlostavljanja koji je završio gubitkom mladog života. Nerijetko smo svjedoci snimaka koje djeca i mladi snimaju tokom nastave ili slobodnog vremena, i ti snimci maltretiranja i ponižavanja kruže internetom i socijalnim mrežama. Primjer u čijem je razmatranju i rješavanju učestvovao tim Centra za društvena istraživanja „Global analitika“: slučaj zlostavljanja djevojčice iz osnovne škole, koju su dječaci iz razreda izložili vrijeđanju putem socijalne mreže. Dva dječaka su izmjenjivala pogrdne riječi djevojčici, o njenom ponašanju. Na zahtjev roditelja, uz ne naročito strukturalnu podršku škole, zlostavljanje je prestalo, ali konkretne sankcije za počinitelje zlostavljanja su izostale. Izostajanje sankcija za zlostavljanje, počiniocima šalje poruku da je zlostavljanje opravdano i dobro ponašanje, što dovodi do toga da nasilje postane ustaljeni oblik ponašanja (Centar za društvena istraživanja Global analitika [CDI Global analitika], n.d.).

Donošenje sistemskih mjera u borbi protiv cyberbullyinga teče jako sporo u čitavom svijetu, a u našoj zemlji, može se reći, uopšte se ne dešava. Nezainteresovanost, inertnost vlasti doveli su da problem ostane potpuno neprimjetan, pa tako nema zakonskog okvira koji bi poslužio borbi protiv cyber zlostavljača. Nedostatka zakona povlači i odsustvo strategije prevencije, edukacije, zaštite žrtava koja bi se po donošenju zakona trebala donijeti. Kako problematika nije uspjela da privuče pažnju vlasti, nevladin sektor je morao da preuzme vodeću ulogu u promocije sigurnosti djece i mladih na internetu. Mnogim drugima u sistemu odgovornosti nerad vlasti poslužio je kao izgovor za vlastiti, pa tako i škole i druge institucije ne razvijaju svoje interne programe kojim bi zaštitili svoje učenike, te uticali na svijest njihovih roditelja. Negativne implikacije ovakvog ignorantnog odnosa mogu biti nemjerljive, jer mogu dovesti i već dovode do ustaljenja kulturološkog stava (principa) da ako je nasilje učinjeno u virtualnom svijetu prouzrokuju virtuelne (nestvarne) posljedice. Tako u Bosni i Hercegovini držeći se pravnog principa *nulla poena sine lege* (nema kazne bez zakona) zlostavljači ostaju nekažnjeni, a njihove žrtve nekada i trajno istraumarane.

Centar za društvena istraživanja Global Analitika realizirao je projekat "Zaštita djece i mladih od zlostavljanja

na internetu", podržan od strane Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH i Vlade Švicarske, s ciljem jačanja uloge tužilaca u sistemu krivičnog pravosuđa u BiH. Global Analitika je realizirala ovaj projekat s ciljem doprinosa smanjenja krivičnih djela počinjenih od strane maloljetnika. U okviru aktivnosti ovog projekta sprovedeno je istraživanje na području Federacije Bosne i Hercegovine (Kanton Sarajevo (KS), Hercegovačko-neretvanski kanton (HNK) i Zapadno-hercegovački kanton (ZHK)), s ciljem utvrđivanja stanja svijesti učenika, roditelja i nastavnika o obimu karakteru problema nasilja na Internetu. Istraživanje je obuhvatilo 301 učenika osnovnih i srednjih škola iz navedenih kantona, te 107 nastavnika i roditelja. Provedena anketa pokazala je da većina učenika smatra da su žrtve nasilja na Internetu ženskog spola, što je u skladu sa pokazateljima većine svjetskih studija. Isto istraživanje upućuje nas da treba raditi na izgradnji povjerenja na relaciji učenik-nastavnik, jer određeni dio školske djece nema stav ili se ne slaže sa konstatacijom da nastavnici vjeruju djeci koja im se požale na nasilje (Kanton Sarajevo: 18% ne slažem se; 34% nemam mišljenje). Djeca u Hercegovačko-neretvanskom kantonu (njih 51%) nema izgrađen stav o tome da li je žrtva odgovorna za nasilje koje trpi (za više vidi prilog 1.) U Zapadno-hercegovačkom kantonu taj procenat je nešto manji (38%), ali je i dalje alarmantan, dok je stanje u Kantonu Sarajevo za nijansu bolje, jer o tom pitanju nema stav 30% ispitanih učenika. Što implicira da nisu upoznati sa samom suštinom karaktera problema. S tim u vezi potrebno je poraditi na ulozi škole, pa samim tim i nastavnika (ali i drugog osoblja) u prevenciji nasilja na internetu, posebno jer je analiza prikupljenih podataka pokazalo da se učenici slažu da se radi o značajnom problemu:

Tabela 1. Ispitivanje stavova učenika o zlostavljanju na Internetu (CDI Global Analitika, n.d.)

Pitanje: Zlostavljanje na internetu nije veliki problem (učenici)			
Uopće se ne slaže	58%	59%	49%
Ne slaže se	28%	27%	37%
Nema mišljenje	6%	7%	10%
Slaže se	6%	5%	2%
U potpunosti se slaže	0%	2%	2%
	KS	HNK	ZHK

Slične rezultate daje anketa provedena među roditeljima i nastavnicima:

Tabela 2. Ispitivanje stavova roditelja i nastavnika o zlostavljanju na Internetu (CDI Global Analitika, n.d.)

Pitanje: Zlostavljanje na internetu nije veliki problem (roditelji i nastavnici)			
Uopće se ne slaže	61%	59%	64%
Ne slaže se	37%	27%	22%
Nema mišljenje	0%	7%	0%
Slaže se	2%	5%	7%
U potpunosti se slaže	0%	2%	7%
	KS	HNK	ZHK

Uloga škole u prevenciji cyberbullyinga

Uz dom i porodicu, škola je najvažniji centar djetetovog života. Nasilje na Internetu, naravno, nije

isključivo povezano sa školom, ali u njoj se najviše reflektira. To može da varira od nedostatka fokusa (slične rezultate pokazalo je i istraživanje Global Analitike: vidi prilog 2.) na nastavi zbog toga što su misli djeteta usmjerene na nasilje čija je žrtva, do trajnijih problema kao što su isključenost, anksioznost, antisocijalna, pa i devijantna ponašanja. Koliko god su zakoni strategije, interni pravilnici kojih u Bosni i Hercegovini nema bitni, u škola se treba graditi jedinstven princip odgovornog ponašanja djece i adolescenata. Digitalno doba dovelo je do toga da za modernu djecu, kuća i škola ne predstavljaju dva odvojena entiteta. Moderna tehnologija je uzrokovala njihovu povezanost, što u normalnim okolnostima predstavlja veliku prednost. Najgora reakcija na nasilje na internetu, kojoj bi škole u nedostatku mehanizama za borbu protiv ovog tipa nasilja, jeste zabrana tehnologije u školi. To definitivno ne predstavlja mjeru o kojoj treba ozbiljno razmišljati imajući u vidu koliko tehnologija doprinosi obrazovnom procesu. Samer Hinduja, direktor Centra za istraživanje cyberbullyinga u svojim intervjuima naglašava obavezu škole da kao odgojna institucija rade na odgoju djece u kontekstu njihovog ponašanja u cyber prostoru, jer on postaje njihova svakodnevnica i jednostavno ga više nije moguće zanemarivati (Adams, n.d.).

Prvi korak u obračunu sa bilo kojim problemom jest prepoznavanja da on postoji. Ovdje ne smijemo podležiti tradicionalnim mentalitetskim okvirima odnosa prema međusobnoj interakciji vršnjaka koji se u kolokvijalnom rječniku javlja kao „dječija posla“. Prosvjetno osoblje, školski pedagozi i psiholozi treba da upoznaju problem, terminologiju koja se koristi, „sleng“, kako bi bili opremljeni znanjem koje bi pomoglo prepoznavanju problema. Nakon što bi postali upućeni u karakter i obim problema nastavnici bi se mogli uključiti u akciju njegove prevencije, sprečavanja ili rješavanja ako je već uočen. Učenike treba naučiti, prije svega kako da izbjegnju viktimizaciju, tako što neće osjetljive informacije pretvarati u elektronsku formu i slati drugim osobama, posebno ako nisu sigurni u njihove namjere (Battista, n.d.).

ZAKLJUČAK

Nastavnici bi trebali problemu nasilja na internetu posvetiti najmanje jedan, po mogućnosti više časova odjeljenske zajednice. Osim ovoga škola treba podsticati uposlenike da se upoznaju sa načinom funkcionisanja modernih tehnologija, uticati na njih da istražuju o problemu, već utvrđenim strategijama njegove prevencije i načinima reakcije na pojavu zlostavljanja na internetu. Ovakve strategije, upute, akcioni planovi, isprobani načini reakcije već postoje i sa njima se treba upoznati. Razvoj interakcije na relaciji škola-roditelji bi omogućio cjelodnevni monitoring aktivnosti učenika na internetu, te bi pomogao i roditeljima da se upoznaju sa tehnološkim dostignućima i tamnom stranom svakodnevnice upotrebe interneta (Kessel Schneider, Smith, O'Donnell Coulter, 2013).

Nastavnici trebaju podstaći roditelje da pitanju aktivnosti djece na internetu pristupe sa istom strašću kako pristupaju njihovim drugim aktivnostima (u školi, sportskim ili npr. muzičkim aktivnostima). Permisivno roditeljstvo koje se zasniva na malobrojnim zahtjevima koje dijete ili adolescent treba ispuniti treba zamijeniti modelom stalne interakcije, sa puno razumijevanja, pažnje i izgradnji povjerenja (Lerner i Steiberg 2009).

Najveća prepreka u radu na sprječavanju nasilja na internetu je ogromni jaz koji postoji između nivoa znanja upotrebe modernih tehnologija, društvenih mreža kod djece s jedne strane i roditelja i nastavnika sa druge. Zbog toga se, privremeno, prvenstveno treba fokusirati na izgradnju svijesti kod učenika o tome šta znači biti odgovoran korisnik Interneta, sigurnim načinima njegovog korištenja, te potrebe povjeravanja roditeljima i nastavnicima o nastalim problemima.

Pored generalnih preporuka za prevenciju nasilja na Internetu (cyberbullinga) u našem društvu, predlažemo sljedeće u kojima glavnu ulogu ima škola, odnosno nastavno i stručno osoblje škole na časovima odjeljske zajednice sa ovim sadržajem/tematikom:

- *Problem nasilja:* Pustiti učenike da raspravljaju o nasilju, te iz toga utvrditi šta oni smatraju dozvoljenim ili nedozvoljenim ponašanjem. S obzirom da naša zemlja po pitanju nasilja na internetu nema zakonodavni okvir, nažalost, nije moguće ukazati na propise koji bi nasiljem kršili. Zbog toga, pažnju treba usmjeriti na definisanje nasilja kao nepotrebnog, nemoralnog, nekarakternog čina. Učenike, također treba educirati o oblicima nasilja i posljedicama koje uzrokuje.
- *Saradnja:* Učenicima zadati programe i zadatke koji bi ih ujedinili u zajedničkom cilju i koji bi im pokazali prednosti saradnje i timskog rada. Takve aktivnosti pomogle bi im da shvate da njihove kolege/ice iz klupa bez obzira na spol, nacionalnu, vjersku ili neku drugu pripadnosti, seksualnu orijentaciju, određene nedostatke u razvoju mogu i trebaju biti uključeni u brojne aktivnosti. Ove aktivnosti služe razbijanju predrasuda koje jesu jedan od osnovnih uzroka nasilja uopće.
- *Razviti plan na nivou razreda:* Nastavnik i učenici mogu sami razviti svoj mali plan reakcije na nasilje na Internetu (cyberbullying). Definisali bi ko su im osobe od povjerenja, koje su institucije koje im mogu pomoći, raditi na tome da problem približe roditeljima itd. Anketa CDI Global Analitike provedena među nastavnicima i roditeljima upravo ukazuje na ovaj problem, jer se većina njih slaže da roditelji ne znaju šta njihova djeca rade na Internetu:

Tabela 3. Ispitivanje saznanja roditelja o tome šta njihova djeca rade na Internetu (CDI Global Analitika, n.d.)

Roditelji ne znaju šta djeca rade na internetu			
Uopće se ne slaže	0%	2%	6%
Ne slaže se	19%	14%	6%
Nema miljenje	8%	23%	23%
Slaže se	60%	44%	45%
U potpuno se slaže	13%	17%	20%
	KS	HNK	ZHK

- *Upozorenje na brzu reakciju:* Nastavnik treba da stavi na znanje da nijedan oblik nasilja, prijetnje, ucjene ili bilo kojeg drugog nedoličnog ponašanja neće biti tolerisan, te da će on/ona učiniti sve što je moguće (u dozvoljenim

okvirima) da žrtvu zaštiti. Treba naglasiti da će o nasilju biti obaviješteni roditelji, ostali nastavnici, policija i drugi (Education World, 2011).

- *Učiti na primjeru:* Nastavnik može pronaći nekoliko primjera nasilja na internetu, po mogućnosti koji su se desili u blizini i predočiti ih učenicima. Ove primjere iskoristiti kao pokazatelj pogubnosti nasilja, njegovih posljedica i za žrtvu i za nasilnika (iako se taj segment često zapostavlja, ipak većini nasilnika nakon što budu otkriveni nije lako nositi etiketu zlostavljača).

LITERATURA

- Adams, C. (n.d.). Cyberbullying: What Teachers and Schools Can Do. Preuzeto sa <https://www.scholastic.com/teachers/articles/teaching-content/cyberbullying-what-teachers-and-schools-can-do/>
- Battista, L. (n.d.). Cyberbullying: What is It and How to Prevent It? Preuzeto sa <http://www.kaplanuniversity.edu/arts-sciences/articles/cyberbullying-schools.aspx>
- Centar za društvena istraživanja Global analitika. (n.d.). *Zaštita djece i mladih od nasilja na internetu*. Preuzeto sa <http://globalanalitika.com/wp-content/uploads/2015/11/zastita-djece-i-mladih-od-zlostavljanja-na-internetu.pdf>
- Donegan, R. (2012). Bullying and Cyberbullying: History, Statistics, Law, Prevention and Analysis. *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communication*, 3(1), 33-42.
- Education World (2011). Bullying and Cyberbullying: Six Things Teachers Can Do. Preuzeto sa http://www.educationworld.com/a_curr/what-schools-can-do-to-stop-bullying.shtml
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, Cyberbullying and Suicide. *Archives of Suicide Research*, 14(3), 206-221.
- Kessel Schneider, S., Smith, E., O'Donnell, L., & Coulter, R. (2013). *Social Media and Cyberbullying*. Boston: Education Development Center-EDC.
- Lerner, R. M., & Steiberg L. (2009). *Handbook of Adolescent Psychology* (Vol. 3). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Neves, J. P., & Pinheiro, L. O. (2010). Cyberbullying: A Sociological Approach. *International Journal of Technoetics*, 1(3), 24-34.
- Nilan, P., Burgess, H., Hobbs, M., Threadgold, S., & Alexander, W. (2015). Youth, Social Media and Cyberbullying among Australian Youth: „Sick Friends“. *Social Media+Societi*, 1(2). doi/10.1177/2056305115604848
- Notar, C. E., Padgett, S., & Roden, J. (2013). Cyberbullying: A Review of the Literature. *Universal Journal of Educational Research*, 1(1), 1-9.
- Pachin, J. W., & Hinduja, S. (2012). *Cyberbullying Prevention and Response: Expert Perspective*. New York: Routledge.
- Slonje R., Smith, P. K., & Frisen A. (2012). The Nature of Cyberbullying and Strategies for Prevention. *Computers in Human Behavior*, 29(1), 26-32.
- Sourander, A., Klomek, A. B., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., Koskelainen, M., Ristkar, T., & Heleniu, H. (2010). Psychosocial Risk Factors Associated with Cyberbullying Among Adolescent. *Arch Gen Psychiatry*, 67(7), 720-728.

UN General Assembly, Convention on the Rights of the Child, 20 November 1989, United Nations, Treaty Series, vol. 1577, p. 3, available at: <http://www.ref-world.org/docid/3ae6b38f0.htm>

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine (2015). *Akcijski plan za djecu BiH 2015.-2018.* Preuzeto sa https://www.unicef.org/bih/ba/akcijski_plan_za_djecu-BH-web.pdf

INFORMACIJE O AUTORIMA

Anesa Agović

Centar za društveno istraživanje „Global Analitika
ul. Terezije bb, Sarajevo
e-mail: global.analitika@gmail.com

Almira Mušić

Osnovna škola „Bijelo Polje“, Mostar
ul. Bulevar narodne revolucije br. 9
e-mail: global.analitika@gmail.com Ustanova, adresa